

rafi ile çok iyi geçindiğini, cömert, mütevazı ve güvenilir bir âlim olduğunu zikretmiştir. Debbâğ 15 Rebiülâhîr 699 (9 Ocak 1300) tarihinde Kayrevan'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Me'âlimü'l-îmân fî ma'rifeti ehli'l-Kayrevân*. Kaynaklarda farklı isimlerle geçmektedir. Müellifin talebesi Muhammed b. Câbir el-Vâdiâşî bu eserden *Menâhicü ehli'd-dîn ve tarâ'îku e'immeti'l-müttakîn fî zikri men kâne bil-Kayrevân mine's-şahâbe ve't-tâbi'in ve meşâhîru 'ulemâ'ir-râsihîn ve efâdulü'l-evliyâ' ve's-şâlihîn*, Abderî ise *Rihle'sinde Me'âlimü'l-îmân ve ravzâtü'r-rihvân fî menâkıbi'l-meşhûrîn min şulehâ'i'l-Kayrevân* adıyla söz etmektedir. Debbâğ bu kitabında İslâm fetihleriyle Kayrevan'ın kuruluş tarihinden bahsetmekte, burada yetişen veya burayı ziyaret eden fakih, muhaddis, lugat âlimi, şair, doktor, mutasavvıf ve diğer seçkin kişilerin biyografileriyle birlikte şehir hakkında daha başka değerli bilgiler vermektedir. Eser, Atîk b. Halef et-Tüci'bî'nin (ö. 422/1031) *Tabakât*'inin bir ihtisarı olup Ebû'l-Arab et-Temîmî'nin (ö. 333/945) *Tabakâtü 'ulemâ'i İfrikiyye'si* ile Ebû Bekir el-Mâlikî'nin (ö. 356/967) *Riyâzü'n-nüfûs fî tabakâti fuqahâ'i medîneti Kayrevân*'ından yer yer nakillerle genişletilmiştir. Kitapta, çoğu unvan aklın kabul etmeyeceği garip evliya menkıbelerine de geniş yer verilmiştir. *Me'âlimü'l-îmân* ilk defa Tunus'ta İbn Nâcî et-Tenûhî'nin (ö. 839/1435) *Ziyâdât 'alâ Me'âlimi'l-îmân* adlı eseriyle birlikte dört cilt halinde basılmıştır (1320). Son ciltte İbn Nâcî müellifin ölümünden sonraki dönemlere ait bazı kişilerin biyografilerine yer vermiştir. Eser ikinci defa, I. cildi İbrâhim Şebbûh (Kahire 1968), II. cildi Muhammed Ahmedî Ebû'n-Nûr ve Muhammed Mâdûr (Kahire 1972), III. ve IV. ciltleri Muhammed Mâdûr (Tunus 1978) tarafından yayımlanmıştır. 2. *Meşâriku envârî'l-kulûb ve mefâtîhu esrârî'l-güyûb* (Beyrut 1959). Debbâğ'ın İslâm tasavvufunda ilâhî aşka dair yazdığı bu eser, onu neşreden H. Ritter tarafından Eflâtun felsefesinin etkisinde kalan sûfilerin aşk konusundaki sözlerini toplayan güzel bir risâle olarak değerlendirilmiştir. 3. *Kerâmâtü Ebî Yûsuf ed-Dehmânî*. Yazma nüshalarından birisi Ceza-yir'dedir (el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1718). On üç varaklık bir diğer nüshası da Tunus'ta (el-Mektebetü'l-vataniyye) bulunmaktadır (bk. Mahfûz, II, 290).

Debbâğ'ın kaynaklarda zikredilen faaliyet günümüze kadar ulaşmayan diğer eserleri de şunlardır: *el-Erba'üne hadîş et-tüsâ'iyye* (senesinde dokuzar râvi bulunan bir kırk hadis derlemesidir); *Sirâcü'l-müttakîn el-müntehab min kelâmi seyyidi'l-mürselîn* (Kudâî'nin *Şihâbü'l-aḥbâr*'ı gibi metinleri kısa hadisleri bir araya getirdiği söylenmektedir); *Bernâmec* (şeyhleri ve onlardan rivayetleri hakkında bilgi verdiği bir *fehrese*'dir); *Vâsiṭatü'n-nizâm fî tevârîhi mülûki'l-İslâm* (Benî Ubeyd hânedanını methettiği bir eserdir); *Kitâbü'l-Eḥâdîşi'l-erba'in fî 'umûmi rahmetillâhi li-sâ'iri'l-mü'mînîn*; *Cilâ'ü'l-efkâr fî menâkıbi'l-enşâr*.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâdiâşî, *Bernâmec* (nşr. M. Habîb el-Heyle), Mekke 1981, s. 12, 65, 206, 208, 262, 284; Sa-fedî, *el-Vâfi*, XVIII, 261; Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî, *Neylül-ibtihâc (ed-Dibâcû'l-müḥzeb içinde)*, Kahire 1329-30, s. 163-164; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 248-256, 499, 659, 823, 828; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 526; Abdülhay el-Kettâ-nî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 392-393; Mahlûf, *Sece-retü'n-nûr*, s. 193; Serkîs, *Mu'cem*, I, 863-864; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 812; Ziriklî, *el-A'âm*, IV, 105; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, V, 185; Mahfûz, *Terâcimü'l-mu'ellifîn*, II, 288-292; Hady Roger Idris, "D'al-Dabbâğ, Hagiographe et Chroniqueur Kairouanais du XIIIe siècle et de son Jugement sur Les Fâtimides", *BEO*, XXIX (1977), s. 243-249; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 344; M. Talbi, "al-Dabbâğh, Abû Zayd 'Abd al-Rahmân", *El² Suppl* (Ing.), s. 172-173.

MEHMET AYKAÇ

DEBBÂĞ, Abdülaziz b. Mes'ud

(bk. ABDÜLAZİZ ed-DEBBÂĞ).

DEBBAĞZÂDE MEHMED EFENDİ

(ö. 1114/1702)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Yedikule debbağları şeyhi Mahmud Efendi'nin oğludur. Devrin tanınmış âlimlerinden Cerrah Şeyh Mehmed Efendi, Uzun Hasan Efendi ve Tarsusî Efendi'den okuduktan sonra 1057'de (1647) Karaçelebizâde Mahmud Efendi'den mü-lâzemet aldı.

1067-1076 (1656-1666) yılları arasında sırasıyla Köprülüzâde Ahmed Paşa Medresesi, Mehmed Ağa Dârülhadisi, Kadı Abdülhalim, Hüsrev Kethüdâ, Sekban Ali, Koca Mustafa Paşa, Gazanfer Ağa, Sahn-ı Semân, Kalenderhâne, Şehzade ve Süleymaniye medreseleri müderrisliği, bir ara Haremeyn evkafı müfettişliği

ve nihayet Süleymaniye Dârülhadisi müderrisliğinde bulundu.

Daha sonra kadılığa geçerek 1667'de Şam, üç sene sonra Edirne, 1675'te İstanbul kadısı, 1679'da Anadolu kazaskeri oldu. 1683 yılında Rumeli pâyesini aldıktan sonra 1687'de bilfiil Rumeli kazaskerliğine, ardından da 26 Zilhicce 1098 (2 Kasım 1687) tarihinde Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirildi. Kısa süren bu ilk şeyhülislâmlığında IV. Mehmed'in tahttan indirilmesini ve II. Süleyman'ın cülûsunu hazırlayan heyet içerisinde bulunmuş, ayrıca Fâzıl Mustafa Paşa'nın katli için fetva isteyen zorbalarla mücadele etmiştir.

Debbağzâde'nin şeyhülislâmlıktan azline sebep olan hadise, yeniçeri ve sipahi zorbaları ile olan anlaşmazlığıdır. Bunların sürgüne gönderdikleri Fâzıl Mustafa Paşa'nın idamı için kendisinden fetva istemeleri üzerine Debbağzâde vezirin katlini gerektirecek suçu bulunmadığını, asıl haklarında fetva verilmesi gerekenlerin kendileri olduğunu söyleyerek zorbaları kovmuş, Sadrazam Siyavuş Paşa'ya baskı yapan zorbalardan 13 Şubat 1688'de onun azlini sağlayıp yerine kendi isteklerine boyun eğeceğine inandıkları Seyyid Feyzullah Efendi'yi tayin ettirmişlerdi. Ancak padişahı tahtından indiren ve İstanbul'da diledikleri gibi hareket eden zorba ocak ağalarının cezalandırılması için saraydan harekete geçildiği sırada Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin zorbalarla beraber olup saraya gelmemesi azline yol açınca, 2 Mart 1688'de yeni sadrazam Nişancı İsmâil Paşa'nın muhalefetine rağmen Debbağzâde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Sadrazam İsmâil Paşa, Debbağzâde'nin birinci şeyhülislâmlığında ulemânın itibarına yakışmayacak şekilde vezirlerin, ağaların evlerine gidip geldiğini, böylece makamın itibarını zedelediğini, kapı kapı dolaşan bir kimsenin şeyhülislâm olamayacağını söyleyerek onun şeyhülislâmlığına karşı çıkmıştı.

Debbağzâde'nin bu ikinci görevi sırasında karşılaştığı en önemli mesele, Sadrazam Bekrî Mustafa Paşa ile olan çekişmesidir. Bekrî Mustafa Paşa'nın sadrazamlığına karşı çıkan ulemâ ve bilhassa iki kazaskerin, sadrazamın tayininde etkili olduğu için kendisine baskı yaparak bu defa da azlini temin etmesini istedikleri Debbağzâde, padişahı hocası Abdülvehhâb Efendi'yi de yanına alarak II. Süleyman'ın huzuruna çıkmış, daha önce

sadrazam olması için çalıştığı Bekrî Mustafa Paşa hakkında yanıltıldığını söylemiş ve hıyaneti görülen sadrazamın devletin selâmeti için azlini istemişti. Padişah'tan da ortalık yatıştıktan bir süre sonra sadrazamın değiştirileceği vaadini almıştı. Seyhülislâmın geleneğe aykırı olarak kendisinden izin almadan padişahın huzuruna çıkmasına çok sinirlenen Sadrazam Mustafa Paşa'yı ise II. Süleyman yatıştırmıştı.

Debbağzâde Mehmed Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığından azledilmesinin sebebi, ilmiye ricâlinin değişik görevlerle çeşitli yerleri tanınması için tayinleri sıklaştırıp ulemâ arasında değişiklikler yapmasıdır. Büyük huzursuzluğa yol açan bu durumun II. Süleyman'ın arz edilmesi üzerine 25 Haziran 1690'da azledildi ve kendisine Üsküdar kazası arpalık olarak verildi. Daha sonra arpalığı Kayseri ve oradan Konya kadılığına çevrildi. 15 Receb 1114'te (5 Aralık 1702) vefat eden Debbağzâde, Sultan Selim Camii karşısında kendi yaptırdığı Debbağzâde Medresesi avlusuna defnedildi. Bu medre-

seden başka Mesihpaşa semtindeki Al-tay Camii de onun hayratındandır.

Debbağzâde'nin, Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli yazmaları mevcut olan ve sahih hadisleri ihtiva eden *Reşhatü'n-naşih mine'l-âhâdisi's-şâhih* (Ayasofya, nr. K. 1822; Fâtih, nr. 757, 2625; İsmihan Sultan, nr. 135) ile nahve dair *et-Tertîbü'l-cemil fi şerhi't-Terkibi'l-celil* (Yazma Bağışlar, nr. 660; Kasıdecizâde, nr. 589; İsmihan Sultan, nr. 383) adlı eserleri dışında çeşitli kitaplara yazdığı şerh ve hâşiyeleri bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, I, tür.yer.; II, 188-190, tür.yer.; Silâhdar, *Târih*, II, 288, 289, 323, 508; Râşid, *Târih*, I, 353, 380, 529; II, 25, 121-123; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 36-37; *Devhatü'l-meşâyiğ*, s. 73-74; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 307, 573; *İzâhu'l-meknûn*, I, 279; *Sicill-i Osmânî*, IV, 201-202; *İlmiyye Sahnâmesi*, s. 489-490; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, tür.yer.; Tahsin Öz, *İstanbul Câmile-i*, Ankara 1962, I, 46; Bekir Kütükoğlu, "Süleyman II", *İA*, XI, 158, 159, 165.

MEHMET İPŞİRLİ

DEBİR

(دبیر)

Sâsânîler ile

Fars ve Hint kültür muhitindeki bazı İslâm devletlerinde kâtip ve münşî anlamına gelen terim.

Eski Farsça'da *dipi* (yazı), Hindistan'da Prakrit dilinde *dipi* ve *lipi*, Orta Farsça'da (Pehlevîce) *dipiver*, *dipir*, *dipirih*, *dibir* şekillerinde geçen *debîr* kelimesi Sumerce *dub* (levha ve yazı) kelimesinden gelmektedir. Bu Sumerce kelime sonradan *duppu*, *tuppu* (levha, sayfa) şekillerinde Akkadca'ya, oradan da sırasıyla *dup* şeklinde Ârâmîce'ye ve *def* şeklinde Arapça'ya geçmiştir. Kelime başlangıçta daha çok "debîrle ilgili malzeme" ve "yazı" anlamına gelirken sonradan bunları kullanan kişiyi ifade etmeye başlamıştır.

Günlük konuşma dilinde bile süslü kelime ve tabirler kullanan İranlılar, çok eski zamanlardan başlayarak hemen her dönemde bu tarz ifadeye yazı dilinde daha çok yer vermişlerdir. Yazılan mektuplarda, özellikle resmî olanlarda tumturaklı kelimeler yanında büyüklüklerden nakledilen sözler, ahlâkî ve dinî öğütler, İslâmî dönemde bunlara ek olarak âyet ve hadisler, şiirler yer almıştır.

İran tarihinin Sâsânîler döneminde (225-651) toplumu oluşturan dört tabaka içinde rahipler ve askerlerden sonra *debîr*ler gelmekteydi. İslâmî dönemde ise bir hükümdar için gerekli olan dört memur sınıfı içinde ilk sırayı *debîr*ler almışlardır.

*Debîr*ler sınıfının Sâsânîler döneminde toplum içinde önemli bir mevki işgal ettiği, *debîrez* veya *debîrân mehişt* adı verilen başkanlarının ruhanîlerin ve askerlerin başkanları ile birlikte hükümdarı seçme hakkına sahip olmalarından anlaşılmaktadır. Her başkanın emrinde bir de müfettiş bulunurdu. *Debîr*lerin en iyileri sarayda çalışır, diğerleri ise eyaletlere gönderilirdi. *Debîr*lerin resmî mektupları kaleme almak yanında fermanlar yazmak, hazine ve devletin diğer hesaplarına bakmak gibi görevleri de vardı. Hârizmî devlet *debîr*lerini *dâd-debîr* (adliye kâtibi), *şehr-âmâr-debîr* (şahın gelirleriyle uğraşan *debîr*), *kezeg-âmâr-debîr* (saray gelirleri *debîri*), *genc-âmâr-debîr* (hazine *debîri*), *âhur-âmâr-debîr* (padişah ahırının *debîri*), *âteş-âmâr-debîr* (âteşkelede gelirlerinin *debîri*) ve *revân-gâr-debîr* (hayır işleri *debîri*) olmak üzere yediye ayırmaktadır. Taşradaki şehir-

Debbağzâde Mehmed Efendi'nin *Reşhatü'n-naşih mine'l-âhâdisi's-şâhih* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. K. 1822)

